

1. ביוגרפיה קצרה – אזור מחקר. ספרי מנדחי ישאל באפגניסטן לאנוסי

משהד באיראן

2. יציאה לשרות 1992-1994
3. הכשרה והוראת עברית לאלפי תלמידים
4. יציאה למשימות מיוחדות
5. כשסטלין נישק רופאה יהודיה

העלאתם לישראל של יהודי טג'יקיסטן במלחמת האזרחים (1992) – עדות ראיייה

"מאחורינו מוסקבה ולסגת אין לאן"

(מתוך אלכסנדר בק, 'אנשי פנפילוב')

א

מי שלא חווה את חוויית המוות ההולך וקרר ממטוס העלול ליפול ולהתרסק, לא חווה פחד מהו. השנה 1992. מטוס חברת 'אירופלוט' בדרכו לדושנבה שבטג'יקיסטן. עיר במלחמת אזרחים עקובה מדם. מאה וחמישים נוסעים מפוחדים עד מוות מביטים דרך האשנבים אל העיר הנמצאת במלחמה. כדורים נותבים מאירים את שמי הלילה ומחמיצים כפסע את גוף המטוס. ממעוף הציפור ניתן להבחין ביציאות ונפילות של פגזי תותח ומרגמה. קטיושות יוצאות בסערת אש ומחריבות עולם שלם. פגז חולף מרעיד את המטוס. בהלה אוחזת בנוסעים. כמה מהם זועקים הברות חסרות משמעות. נראה שהם נושאים תפילה לאלוהי הפרבוסלבים, לאלוהי המוסלמים. במצוקתנו נתלינו באלוהי היהודים. הטייס הנמיך טוס ושחרר את הגלגלים. בעוד רגעים אחדים אנו עומדים לנחות בשדה התעופה של העיר דושנבה בטג'יקיסטן. עיר במלחמת אזרחים. אני מבחין בפנים הירוקות של הנוסעים שסביבי.

כבסרט קולנוע ישן בשחור לבן, חלפה לנגד עיניי במהירות מפתיעה דמותו המפוחדת של יונה הנביא שספינתו עמדת לשקוע במצולות. המחשבות האפלות האלה דוהרות במוחי

כסירת מרוץ סילונית. לנו אין נביא לרפואה, אין מפלט ואין מקלט. אנו במטוס אזרחי שנקלע לסערת מלחמה. שני דיפלומטים ישראלים, בשליחות לשכת הקשר להצלת יהודים בעיר דושנבה בירת טג'יקיסטן, הנתונה במלחמת אזרחים. אנו מעל שדה התעופה. מסביב מטוסים חבולים ושמוטי כנפיים בגינם של טייסים שיכורים שהחטיאו את המסלול, לצדם עשרות טנקים. גלגלי המטוס מתגלגלים על משטח הנחיתה. הטנקים מתקרבים אלינו ברעש מחריש אוזניים וחובקים את המטוס מכל צדדיו כדי להגן עליו מפני מפגעים. הרוסים בנו את שדות התעופה שלהם ברחבי ברית המועצות בלב הערים, הן כדי להזרים כוחות בעת מרי והן כדי להבריח כוחות לפני תבוסה.

ב

מאות אזרחים נהרגים כאן מדי יום במלחמת אזרחים עקובה מדם. מאבק בין פונדמנטליסטים מוסלמים קיצוניים לבין אתאיסטים קומוניסטיים, שלא שמעו על פשיטת הרגל של הקומוניזם. במלחמת אזרחים אח רוצח אח. אזרח רוצח את שכנו. סטודנט רוצח את חברו לספסל הלימודים וגם את הפרופסור שלא די שהעמיס בחינות אלא גם משום נטייתו הפוליטית ואנטי דתית. מדרום, שדות הקטל של אפגניסטן, נשק קטלני זורם מארסנל כלי ההשמדה, שהסובייטים שברחו עם הזנב בין רגליהם הותירו אחריהם לאחר מלחמה שנמשכה עשר שנים. המלחמה גבתה חייהם של מיליון אפגנים, מספר כפול של גדועי גפיים ופגועי נפש וכמאה אלף חיילים סובייטים שילמו בחייהם הצעירים. פרנסה בטוחה ליצרני פרוטזות ופסיכיאטרים. המוקשים שנותרו על אדמת אפגניסטן ממשיכים להפיל חללים. בשוק החופשי מוכרים קלצ'ניקוב ושתי מחסניות תמורת \$ 25 בלבד או תמורת נערה בתולה. לא אחת בנשק הזה הרגו את אביה של הנערה ולקחו אותה חינם אין כסף.

סוכנים איראנים שיעים, שחורי זקן ולוהטי עיניים מילאו את המסגדים הסוניים. "מעבר לחילוקי הדעות הדתיים בין שיעים לסונים אנו אחים. שני העמים ממוצא אתני אחד", אומר סוכן איראני. האיראנים השיעים מבקשים אחיזה בקרב הסונים, אויביהם משכבר הימים. במהלך מלחמת האזרחים הם אימנו צעירים טג'יקים והטיפו להם כי עליהם להרוג את חבריהם ואת קרוביהם החילוניים. "מצווה להרוג אב או אח אם הם עדיין דוגלים במשנה הקומוניסטית. אם תמותו במלחמה תהיו שהידים ותזכו לחיי נצח בגן עדן, שם ימתינו לכם בתולדות יפהפיות, שירקדו ויחוללו ותהיה לכם זיקפת נצח כדי לענג אותן. בגן עדן תאכלו

ארוחות מלכים ותשמעו דרשות מפיו של הנביא לצלילי מוסיקה שמימית", הלהיטו את הצעירים. ממרומי המינרט של המסגד המפואר, שנבנה לאחרונה בכספי סיוע איראנים, נערכו מטווחים על בתי הסביבה ובעיקר על מלון 'אוקטוברסקאיה' שבו התאכסנו עד לא מכבר תושבי חוץ. הטג'יקים הצעירים קיבלו עם התגייסותם קלצ'ניקוב, מחסניות, קוראן וזוג מכנסי ג'ינס. הרוסים החוששים מפני פלישת הטרור האפגני פרוסים לאורך הגבול האפגני ובמקביל שולטים על שדה התעופה של דושנבה עם עשרות טנקים ושיריוניות.

ג

המטוס נחת לא פגע. הטנקים המקיפים אותנו עושים את מלאכתם ומגינים עלינו מכל עבר. אנו ממתינים לכבש המטוס. הזיעה ניגרת מכל הנקבוביות, ספק מפחד ספק מפני החום, הסרחון והמחנק. ב'אירופלוט' לא שמעו על מזגנים כשמנועי המטוס דוממים. לידינו מתעלפת אישה. מנסים להשיב את נפשה בעזרת קרטון המשמש כמניפה.

לאחר המתנה ארוכה הגיע כבש המטוס. שנינו היינו זרים. הגענו מאי שם בתכול השמים אל ארץ אוכלת יושביה. שני דיפלומטים ישראליים, חנוטים בחליפות ועניבות, בידינו תיקי חליפות ותיקי ג'יימס בונד עמוסים דולרים. הרבה דולרים. הכול נקנה כאן בכסף. חיים, חרות וידידות. המטרה: חילוץ יהודי דושנבה מן התופת והעלאתם לארץ במטוסים חכורים. איש לא בחן אם פניהם לארץ ואולי נפשם עורגת לאמריקה. איש לא בחן אם מוכנים הם נפשית לנטוש את בתיהם המרווחים, את פרנסתם, את בתי הכנסת ובתי הקברות, את המשפחות ואת הקהילה שבה נולדו הם ואבות אבותיהם. איש לא נתן דעתו מה יעלה בגורל העולים שבמטוס – אם כדור תועה, או פגז סוטה יפגעו בו ויגרמו להפלתו וריסקו. האם נצליח לחכור מטוסים המסוגלים להמריא וגם לנחות? האם ימצא דלק למטוסים? האם ישדדו אותנו ונאבד את חיינו קודם שנוכל לנהל משא ומתן עם המחכירים? האם נוכל 'לשכנע' את ראשי הפלנגות להפסיק כל לילה לכמה שעות את אש התופת ולאפשר למטוסים להמריא לישראל תחת מעטה של הפסקת אש?

העיר דושנבה שרויה בעלטה ובעוצר. אין יוצא ואין בא. מי שיוצא לרחוב מפקיר את חייו. שיריוניות נושאות גייסות בשירות הפלנגות יורות בעיר לעבר כל דמות חולפת. בית הנתבות מלא על גדותיו נוסעים תמימים ולוחמים טג'יקים, מספרים כי בטרמינל היה הלילה מקרה רצח אחד, שני מקרים של שוד ואונס של נערה. אזרחים תמימים שרויים בפחד. הם חובקים את ילדיהם ובעיקר את בנותיהם לבל יאונה להם רע.

העיר בעוצר. אין יוצא ואין בא. שני דיפלומטים מגוחכים להחריד בתוך ים של שמלות פרחוניות וחליפות מיושנות. מסביבו עשרות אנשי פלנגות, כהי פנים, מעוטרים בזקנקנים שחורים. מבטיהם מזרים אימה ובידיהם נשק אוטומטי דרוך. על מותניהם נוצץ פגיון חד להב. ממתנים לגמר העוצר כדי שיוכלו להרוג עוד כמה חפים מפשע. הם נועצים בנו מבטים מלאי תדהמה. הם מתלחשים ביניהם ואולי זוממים הם מעשה רע. ניסינו להתעלם מן המבטים שלא בישרו טובות. לא הרחק מאתנו עמד בבגדים מנומרים, מוצק וממוצע קומה. על הכותפות שלו דרגת פולקובניק (אל"מ) רוסי. היה זה מפקד חטיבת הטנקים. הוא שיחק בבריח של הקלצ'ניקוב במידה של עצבנות וכולו עוצמה וסמכות.

"אדוני הגנרל, מאחורינו מוסקבה ולסגת אין לאן", ציטטתי בפני המפקד משפט מפתח מתוך 'אנשי פנפילוב', משפט שקנה מייד את ליבו: הוא חייך חיוך מתחת לשפמו הסטליניסטי כמי שנזכר במשפט ידוע. המפקד הרוסי הזה התגלה לנו בדמות דיוקנו של הגנרל ההירואי פנפילוב, כמתואר בטרילוגיה של אלכסנדר בק, 'אנשי פנפילוב', תנ"ך הלוחמים ממלחמת העולם השנייה שאותו שיננו אנשי הפלמ"ח ושימש ספר חובה אצלנו בקורס קצינים. הצגנו את עצמנו כדיפלומטים ישראלים שהגענו למקום שליחותנו וביקשנו ליווי למלון 'אוקטוברסקיה' במרכז דושנבה, שבו נבלה את הלילה. היה ברור לנו שהסכמתו או סירובו של המפקד ייקבעו אם נעבור את הלילה הזה בשלום. לאחר רגע של שקט מורט עצבים, הוא חידד את קצות שפמו טהציע לנו לעלות לג'יפ. לשמחתנו לא היה גבול. תוך דקות אחדות ארבעה טנקים רוסיים הפעילו את מנועיהם. כיתת רובאים עלתה על כל טנק. ישבנו בג'יפ המפקד והשיירה המוזרה והלא צפויה הזאת יצאה אל העיר החשוכה דושנבה, עיר במלחמה.

בעולם הסוריאליסטי הזה לא ציפינו לראות נפש חיה. לאור פנסי הג'יפ הבחנו באישה לא שפויה, היוצאת לטיול לילי עם כלבה תחת מטחי אש. באמת, מה עושים עם כלב בזמן הפגזה. המלחמה לא עניינה את הכלב וגם לא את האישה המוזרה הזאת שנפלטה מסרטו של פליני. "כל עוד יוצאים כלבים לטיול לילי עם בעליהם יש עדיין תקווה לאנושות", אמרתי משפט מלא פתוס והגנרל הנהן בראשו.

ד

המלון היה שרוי בחשכה. שעריו נעולים על מסגר ובריאח ואש אוטומטית נורתה על מרפסותיו מהמסגד הסמוך, שהיה לבית ספר לטרור. לא היינו בטוחים שדלתות המלון ייפתחו למעננו. 'גנרל פנפילוב' שלנו הלם על שער המלון בקת הקלצ'ניקוב. זקן מפוחד, בעל זקן של מנדרין סיני, יצא לקראתנו, רועד כעלה נידף, ופתח פשפש בשער המלון. המילים נעתקו מפיו של הזקן.

"פֶּתַח אֶת הַשַּׁעַר וְתֵן לָהֶם מְקוֹם לִינָה הַלַּיְלָה", ציווה הגנרל.

"המלון סגור. עכשיו מלחמה. נשמח לארח אותם כשיגיעו עתות שלום", ניסה הזקן להתחמק. קנה הקלצ'ניקוב שיכנע את השומר הזקן. הוא פתח את שער המלון ואנו נכנסנו. אולם הכניסה היה מוגף ואפלולי. ריח של תחב עמד באוויר. רעבנו למעט חמצן. שלפתי מארנקי שטר חדש של מאה דולרים והצעתי אותו לפולקובניק – סכום עצום במונחי המקום ומשכורת של ארבעה חודשים תמימים לקצין רוסי בכיר באותם ימים. הקצין העמיד פני נעלב ואמר: "מפקד רוסי אינו גובה תמורה בעבור שרות המובן מאליו". מניסיונו ידענו ש'גנרל פנפילוב' שלנו הוא תופעה ייחודית וספק אם יש עדיין בצבא הרוסי אקסמפלר נוסף כמוהו. עם זאת, אי אפשר לשגר איש יקר כמוהו ללא תמורה. הוא העמיד לרשותנו את עצמו, ארבעה טנקים וכיתות רובאים. שלפתי בחיפזון מתיק היד קופסת נס קפה, שוקולד, ופלים מצופים, חטיפים ובקבוקון של קוניאק ואמרתי: "אדוני הפולקובניק, אלה לא בשבילך. אלה לחייליך". הוא הביט בבקבוקון הקוניאק ובהה מול קופסת הנס קפה. הוא לחץ את ידינו בחום. שער המלון נסגרו

בטריקה מאחוריו ואנו זכינו לשרוד כשאנו נפרדים לנצח ממעט המזון שלקחנו עמנו. לרגע לא חשבנו מה נאכל בעיר במלחמה.

ה

טרטור המקלעים נמשך כל הלילה. שקט ירד על דושנבה רק באשמורת הבוקר עם קריאת המואזין לתפילה. לא עצמנו עין כל הלילה והיינו מוכנים לקראת כל התרחשות. היינו עייפים אך עינינו וחושינו היו ערים. במשך הלילה סיפרתי לעמיתי על קהילת דושנבה שאותה הכרתי מביקורי הקודמים. זאת קהילה אמידה. יהודי דושנבה ניצלו את קרבתם לסין, לאיראן ולאפגניסטן, ייבאו וייצאו סחורות. במקביל המשיכו לעסוק במלאכות המסורתיות סנדלרות, חייטות, ספרות, שענות וצילום. יש ביניהם עיתונאים, סופרים, רופאים, אחיות, מהנדסים, עורכי דין, כלכלנים ומורים. גם בימי השיא של הקומוניזם ליהודים לא חסר דבר. הם לא הפסיקו לרגע מלעסוק במסחר, כמו אבות אבותיהם לפניהם. לרבים 'חווילי', חצר רחבת ידיים שסביבה עשרות חדרים ובתווך עצי פרי וגינות ירק וכמובן פרות, כבשים, ברווזים ותרנגולות ושובכים מלאי יונים ומזווה תת-קרקעי מלא מזן אל זן שקים של קמח ואורז, ריבות ושמנים וירקות מוחמצים ופירות כבושים לימי החורף הקרים. האמיר האחרון של בוכרה סייד עאלים ח'אן ברח לאפגניסטן מידי חילותיו ופרשיו של הגנרל פרונזה. שומרי ראשו, חלק מנשותיו ופילגשיו ורכושו הרב היו עמו בשיירת סוסים ופרידות. בדרכם לקבול שבאפגניסטן חנו בדושנבה. בהזדמנות חגיגית זאת הם ערכו פוגרום קטן ביהודים והשתלטו על בתיהם ורכושם. ביום 1 במארס 1921 קיבל האמיר של בוכרה מקלט מדיני אצל השאה האפגני בקבול. הוא לא הסתפק בנשים ובפילגשים שהביא עמו במנוסתו אלא גם נשא כדת וכדין כמה מבנות האצולה האפגנית.

הקהילה הבוכרית בדושנבה עסקה בעיקר במסחר וניצלה את קרבת הגבול לסין, לאפגניסטן ולאיראן. במשך הדורות היו שהתעשרו מאוד. חלק מהיהודים עסקו במלאכות כמו סנדלרות, ספרות, צילום, שענות וחלקם היו בעלי חנויות

ועובדים בתעשייה. היו ביניהם עיתונאים, סופרים, רופאים, אחיות, מהנדסים, עורכי דין, כלכלנים, מורים במסגרת שונות ומחשבים.

באור ראשון נשמעו דפיקות בדלת. חששנו שלאיראנים במסגד הסמוך נודע על צמד הדיפלומטים הישראליים המתאכסנים במלון. כששמענו את ברכת 'שלום עליכם' במבטא בוכרי – נרגענו. לפנינו עמד ראש הקהילה של דושנבה מישה קימייגארוב. הוא חיבק אותנו חיבוק אמיץ לא קודם ששחרר את ידיו מסל מלא מצרכים, שכללו לחם טרי, פירות עסיסיים וירקות טריים, חריצי גבינת צאן וביצים קשות. ריח מופלא של 'לפיושקות' טריות שזה עתה נרדו מהתנור עמד באוויר. השומר הזקן צעד אחריו ובידו קומקומון תה ירוק וספלוניים.

"מאיפה ידעת על בואנו?", שאלתי.

"לא שמעתם על הטלפון היהודי? מרגע שדרכו רגליכם בטרמינל ויצאתם לדרך בשיירת הטנקים של הפולקובניק, הטלפון בביתי לא פסק מלצלצל ולהודיע לנו על בואם של שני דיפלומטים ישראליים. תודה לאל עדיין יש לנו ידידים בשני המחנות. היה ברור לי שתתאכסנו במלון 'אוקטוברסקיה'.

מישה קימייגארוב סיפר לנו כי המסגד הסמוך למלון נבנה במימון איראני. הוא הפך לבסיס אימונים בהדרכה של סוכנים איראנים. השגרירות הגדולה ביותר היא האיראנית. יש בה לא פחות ממאה דיפלומטים. באופן רשמי הם סוכנים לכל תחום שעולה על הדעת אך בפועל הם עוסקים בחתרנות. מן הגבול האפגני יש זרימה בלתי פוסקת של אמצעי לחימה. כדי לקנות את ליבם של ההמונים הודיעו האיראנים על הספקת 800 אלף טון של דלק ללא תמורה. הם מחלקים לנוער של דושנבה קוראן, קלצ'ניקוב וזוג מכנסי ג'ינס וכמובן אימון בנשק. העיר שרויה ברעב. בתור ללחם ירו אתמול מעל ראשי המתפרעים שביקשו לסחור בלחם. גופות של יריבים מושלכות בחצרות בתיהם של יהודים. מן החצרות עולה צחנה כבדה של פגרים ועל היהודים נאסר לסלק את הפגרים. אם הכדורים לא יהרגו אותנו המגיפה תמית אותנו. השלטים ברחובות שנשאו שמות רוסיים ונכתבו באותיות קריליות הוסבו לכתב ערבי-פרסי. רחוב 'רבולוציה' הוסב לרחוב 'מולה

אנסר'י'. בעיר עשרה מסגדים סונים שהוקמו בכספי השיעים האיראניים. במדרסה למדו בזמן ביקורנו כמאה וחמישים צעירים מזוקנים, שלבשו גלימות לבנות וחבשו טורבנים. הבנות לבשו שמלות איראניות שכיסו אותן מכף רגל ועד ראש. ראשיהן היו עטופים במטפחות לבנות. במדרסות נשמרה הפרדה מוחלטת בין המינים. למדו שם היסטוריה של האסלאם, דיני האסלאם ופולחניו והושם דגש על אנטי קומוניזם. הכהן הגדול של כל המהומות הוא טורדון זדה. אומרים, כי הוא סוכן איראני שלמד שתיים-עשרה שנים בסוריה.

בספטמבר 1992 התחזקו חילופי האש בין הפלגים. ביום אחד נהרגו מאה ועשרים בני אדם. נשיאי המדינות השכנות הציבו בגבול המשותף עם טג'יקיסטן מחסומים וכוחות מתוגברים. כשלושים אלף פליטים הגיעו לדושנבה מקורגן טיובה ((Korgan Tyube ומקוליאב ((Kulyab – כ-70 ק"מ מדושנבה. פצועים רבים הוזרמו מאזורי הקרבות לבית החולים שברחוב רודקי.

מאז ספטמבר התחזקו חילופי האש בין הפלגים. טג'יקים הורגים טג'יקים. נשיאי המדינות השכנות ביקשו הפסקת שפיכות הדמים מחשש שהמלחמה תעבור גם לארצם. מאזורי הלחימה מגיעים עשרות אלפי פליטים על פלטפורמות שנגררות על ידי טרקטורים. "למען ביטחונכם תגורו בזמן שהייתכם בביתי המרווח והמוגן. מזון לא יחסר לכם". אמר מישה. הוא מזג תה ירוק מן הצ'ייניק אל הפיילוצ'קות. "הקהילות היהודיות יודעות להסתדר היטב גם בימים של רעב ומחסור", אמר והוסיף: "אני מבקש להזכירכם, אנו בחול המועד סוכות. תמצאו רבים מבני הקהילה בבית הכנסת. הם שמעו על בואכם והם מצפים לפגוש אתכם. לפני שתנחיתו מטוסים יהיה עליכם להבטיח קודם כל את שלומם ולשכנע את בני הקהילה לעלות לישראל. העניין לא פשוט", הטיף לנו ראש הקהילה.

"התכוונו להגיע לבית הכנסת ואפילו הכנו הפתעה קטנה לקהילה", עוררתי את סקרנותו.

I

הלכנו בעקבותיו של ראש הקהילה בין סמטאות ה'מַחְלָה', השכונה היהודית. באנו בשערי בית הכנסת המפואר. למרות אש התופת שניתכה בחוץ הוא היה מלא מפה לפה. ראש הקהילה הציג אותנו בפני הקהל. הצביע עליו ואמר: "הוא דובר את שפתנו. החברים הגיעו הנה ממוסקבה והכינו לנו הפתעה". שלפתי

מתיק החליפות את ארבעת המינים - לולב, אתרוג, הדס וערבה. נפלה דממה לרגע ואחריה התחילו מחיאות כפיים סוערות. מי שלא ראה שמחה של קהילה במצור הזוכה לפתע בארבעת המינים לא ראה שמחה מימיו. קנינו את עולמנו ברגע אחד.

"גם בימי הקומוניזם לא חסרו לנו ארבעת המינים", אמר ראש הקהילה, "גם השנה הורידו לנו משמים את ארבעת המינים במטוס של 'אירופלוט' ממוסקבה". חשנו את השמחה שממלאת את המתפללים. עיניהם ברקו. הקהל יצא אל הסוכה היפהפייה שבחצר שקושטה ברקמת 'סוזני' ובשטיחים טורקמניים. רימונים אדמדמים ואשכולות ענבים נקשרו לסכך שבגג הסוכה וירדו בהידור כפנסים יפניים. 'ארבעת המינים' עברו מיד ליד. המתפללים ברכו 'על נטילת לולב'. בתום הברכות חזרנו לבית הכנסת. ראש הקהילה פנה אלי ואמר:

"רב הקהילה עבד אל-רחמנוב נטש את הקהילה מבלי להותיר יורש שייתן גיטין, שייערוך בריתות וחופה ושחיטה כשרה. ביתו של הרב משמש את הקונסול הישראלי המספק אשרות הגירה לישראל. באגף אחר של הבית ניהל אהרן אהרוני, שליח הסוכנות, אולפן ל-250 מבני הקהילה, אולם בשל החשש נותרו שמונה תלמידים בלבד. גם החזן נטש אותנו. כבודו הגיע מירושלים הקדושה שם כולם חזנים ובני תורה. אנא ממך עבור לפני התיבה לתפילת שחרית". אינני חזן או בן חזן. מעולם לא עברתי לפני התיבה. לא יכולתי לסרב לראש הקהילה, אם בדעתנו למלא את שליחותנו. התפללתי בנוסח התפילה הספרדי הירושלמי שהיה שונה מאוד במנגינותיו ובהיגויו מן המנגינות הבוכריות עתיקות היומין. תפילת שחרית עברה בשלום. ראש הקהילה חייך חיוך רחב ואמר:

"חזק ברוך. עכשיו כבודו ייקרא בתורה". זאת הייתה בקשה מופרזת. טעמי המקרא הכרתי בשבת בר מצווה שלי. מאז חלפו שנים רבות. רעד ופיק ברכיים הרעידו את גופי. בין 'עולה' ל'עולה' הצצתי בחומש ושיננתי את הטעמים. גם מכשול זה עברתי.

"מנגינה נאה יש לספרדים בירושלים. קול נחמד וערב לאוזן יש לאדוני", עודד אותי זקן שלמד עברית לפני המהפכה, "מה נעים ומה נאה יהיה אם כבודו

יתפלל עתה תפילת מוסף של חג", אמר הזקן. עברתי לפני התיבה בתפילת מוסף כשאני שר ומסלסל בעצימת עיניים:
 'כתר יתנו לך ה' אלוהינו,
 מלאכים המוני מעלה
 עם עמך ישראל קבוצי מטה.
 יחד כולם
 קדושה לך ישלשו...'

גם כלי נגינה היו ברקע. צלילים מתכתיים של כלים אוטומטיים ונפילות פגזים ברקע. המנגינות שהבאתי מירושלים הספרדית נעמו כנראה לאוזני המתפללים או שנימוסיהם טובים היו במידה רבה של סלחנות. הם נעמדו בשורה כדי ללחוץ את ידי ויש שאפילו נישקו את כף ידי וביקשו שאברך אותם.
 "חסד עשה אתנו הקדוש ברוך הוא ששמע את תפילותינו", אמר הזקן שבפיו עברית של גירסה דינוקא, "זכינו היום לארבעת המינים ולחזן מעיר הקודש שיעבור לפני התיבה. ראוי שכבודו ידרוש בפנינו דרשה מענייני דיומא".

ז

במנהרת הזמן אני מפליג לשנת 1901, 91 שנים קודם. סבי מולא מתתיהו חנוכה, יהודי בר אוריין, דל ואביון. לפרנסתו, הדרוך עולי רגל בסמטאות ירושלים ושבילי הארץ והרוויח פרוטות כמתורגמן, כשמש של תפילות וכרוז של שכונת הבוכרים בירושלים שהכריז על ברית מילה, פדיון הבן, בר-מצווה, חופה וקידושין. ולהבדיל על הלוויות. הוא גם הכריז על שעות מרחץ נפרדות לגברים ולנשים בחמאם הטורקי שבשכונה. בשל שליטתו בשפות, הוא ייצג את בני השכונה בפני הרשויות. בכל פעם שמישהו מבני השכונה נפל למשכב, הוא יצא להזעיק את דוקטור ירמנס, שהגיע לשכונה רכוב על חמורו והביא מזור לחולים, אם לא איחרו את המועד. בהיותו איש שנון ומבין דבר ובעל סיפור, יצא מולא מתתיה בשליחות ירושלים כשד"ר – שליח דרבנן, לקהילות בוכרה במדינות של

מרכז אסיה, כדי לאסוף כספים למחייתם של בני ירושלים וכדי לדבר על ליבם של בוכרים עשירים שיעלו לירושלים ויעשו למען בניינה ולמען אביוניה הרבים.

קודם צאתו פנה סבי לסופר, לחוקר, למורה הדרך ולמדפיס הירושלמי העיוור אברהם משה לונץ וביקש להדפיס בבית הדפוס שלו שתי חוברות ובהן פיוטים של שני חכמים אשכנזים, שתירגם ללשון הפרסית-יהודית באותיות עבריות. את 'ונתנה תוקף' לר' אמנון ממגנצה, הלא היא מיינץ בגרמניה – תפילה הנאמרת במנהגי אשכנז במוסף לראש השנה ויום הכיפורים לפני 'קדושה'. הפיוט והסיפור הנלווה אליו אומץ על-ידי הספרדים. תוכנו: יום הדין. אלוהים יושב על כס המשפט, ספר הזיכרונות פתוח לפניו וגוזר דינה של כל נפש ונפש. ר' אמנון היה יועץ של השליט. יום אחד ביקש מר' אמנון להמיר את דתו. ר' אמנון לא דחה את בקשת השליט במקום אלא ביקש שלושה ימים של התלבטות. עם צאתו מארמון המלך הוא הצטער על התשובה המהוססת שנתן. בשלושת הימים האלה לא אכל ולא שתה. משלא הגיע ביום השלישי לארמון כמובטח, הוא הובא בכוח. 'אדוני המלך', אמר ר' אמנון, 'הלשון שדיברה שקר, דינה להיחתך'. אמר המלך: 'לא את לשונך אחתוך, כי דיברה אמת, אלא נקצץ את בהונות ירך ורגליך שלא באו במועד אליי'. משסירב להמיר את דתו, הורה השליט לקצץ את בהונות ידיו ורגליו. בכל פרק שקיצצו שאלו אותו אם רוצה הוא להמיר את דתו. ר' אמנון השיב בשלילה. הוא נשלח לביתו קצוץ בהונות. בבית הכנסת, בעיצומה של תפילת ראש השנה זעק ר' אמנון 'ובכן תעלה לך קדושה' ונפח את נשמתו. אגדה אומרת כי בלילה ההוא הופיע ר' אמנון בחלומו של רבנו קלונימוס בן רבנו משולם ולימד אותו את הפיוט 'ונתנה תוקף' וציווה להפיצו בכל תפוצות ישראל. הפיוט "ונתנה תוקף" נמצא בקטעי גניזה כסילוק לקדושתא מאת ינאי, ובמהזורים ישנים, אך מסורת מהמאה ה-13 ייחסה אותו לדמות אגדית מהמאה ה-11, רבי אמנון ממגנצה, היא מיינץ.

הפיוט השני, שהדפיס סבי אצל המדפיס לונץ, הוא 'אם אפס רובע הקן' לר' אפרים מבונה, הלוא היא בון שבגרמניה. ר' אפרים נולד בשנת 1132 – ימי מסע הצלב השני. 'אם אפס' הוא פיוט המתאר את סיפור עקידת יצחק. האשכנזים לא אימצו את הפיוט, אולם הספרדים ובני עדות המזרח צירפו אותו למחזור לימים

הנוראים ולסליחות והם שרים את הפיוט בהתרגשות רבה. סבורים כי גם הפיוט 'ונתנה תוקף' הופץ ברבים על-ידי ר' אפרים מבונה [בון], בן דורו של רבי קלונימוס ממגנצה. לא אדע מדוע בחר סבי את שני הפיוטים האלה דווקא. המדפיס לונץ מילא את בקשת סבי והדפיס את שתי החוברות – מקור בצד תרגום. סבי העמיס את כל עותקי החוברות בתוך מזוודת עץ גדולה ויצא לדרך הארוכה והמפרכת – אל ערי בוכרה. הוא עבר מקהילה לקהילה ומבית כנסת לבית כנסת במרחבים העצומים של מרכז אסיה, העניק לקהילות את מתנתו האישית ודיבר על ליבם לנטוש את הגולה ולבנות את ירושלים עיר הקודש.

לימים ביקשתי להעמיד נר לזכרו של סבי ומשפחתו ולהוציא לאור במהדורת צילום את שתי החוברות. לא עלה בידי למצוא את החוברות שנדדו לא רק בערי בוכרה אלא גם באיראן ובאפגניסטן. במאמץ רב מצאתי את 'ונתנה תוקף' בידי עולה מאפגניסטן. הוצאתי את החוברת במהדורת צילום בחג החנוכה, שבו נולד סבי. הרצון להוציא את 'אם אפס' קינן בי שנים רבות ולא יכולתי לממשו.

סבי וסבתי מתו מרעב במלחמת העולם הראשונה. סבי נפטר בהיותו בן חמישים שנה בלבד. ברגעיו האחרונים ביקש שיורידו אותו מן המיטה וישכיבוהו על הארץ כדי שגווייתו לא תטמא חלילה את המצעים וילדיו העניים יסרבו לישון על מזרן שעליו שכב הנפטר. הוא לחש 'שמע ישראל' בשארית כוחותיו ועצם עיניו לנצח.

סבי כבר ראה צער בימיו כשמשפחתו הראשונה מתה כולה במגיפה בעיר הולדתו מֶרְב שבטורקמניסטן. נחסך ממנו גם צער מותה של סבתי, שנפטרה בהיותה בת שלושים וארבע שנים בלבד. ילדיה ניצבו מסביב למיטתה במשך שלושת ימי גסיסתה, מבקשים להצילה וידיהם הקטנות קצרות מלהושיע. נחסך מסבי ומסבתי גם מותם של שלושה מילדיו, שלמרות גילם הצעיר גויסו לצבא הטורקי ומתו במדבר סיני וסופות החול כיסו אותם לנצח.

ח

סבי מולא מתתיה ביקר בבית הכנסת בדושנבה תשעים ואחת שנים לפניי. מצאתי את עצמי ממשיך את שליחותו של סבא באותו מקום, בזמן אחר

ובתנאים קשים. עמדתי בפיק ברכיים לדרוש בפני הקהל. עכשיו שהצלחתי להתקרב אליהם, זה הזמן לדבר על ליבם לנטוש בתיהם, עסקיהם, רכושם, בתי כנסת ובתי עלמין שלהם, ולעלות לארץ במטוסים שאנו חוכרים להסעתם. פתחתי ודרשתי:

"בפרשת 'לך לך' אמר אלוהים לאברהם 'לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך'" – פתחתי את דרשתי – "אין קשה מניתוקו של אדם ממולדתו, מעירו, ממשפחתו, מתרבותו, מלשונו ומרכושו. אין קשה מלהגיע לעולם אחר, מנוכר עד להחריד, שאינו מבין את לשונך ואינו ערוך לקלוט אותך ולהיות סובלני למנהיגך והרגליך. הצו האלוהי 'לך לך מארצך וממולדתך' ליעד לא ידוע שאינך שולט בשפתו. אתה מגיע למקום חדש, ללא פרוטה וללא הכרת התרבות והרגלי החיים ביעד החדש. אין גם ביטחון שתמצא פרנסה ולא תהיה תלוי בחסדי אחרים. בחייו של אדם מתחוללים מאורעות שאינם תלויים ברצונותיו. גורלו של אדם נקבע על ידי מאורעות הזמן – נישואין, מוות, מלחמה ושנאת ישראל מכותיבים את צעדיו של האדם היהודי שנעקר מארץ מולדתו. הבה נלמד מן ההיסטוריה. מי שעזב את גרמניה ועלה לארץ ישראל בין השנים 1933-1939 הצליח להציל חלק מרכושו ואת חייו. מי שנותר בגרמניה לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה שילם בחייו ורכושו אבד. אנא, אחים יקרים, למדו מן הניסיון ההיסטורי – עזבו את בתיכם ורכושכם והצילו את חייכם. אל תמכרו נכסים אלה בימי המלחמה משום שהתמורה שתקבלו תהיה עלובה. היא לא תספיק לקנייתם של מצרכי-יסוד במרכול במשך שבוע או שבועיים. לאחר שיירגעו הרוחות והשלום ישרור כאן בואו לבקר בעיר הולדתכם. תשוו בין הגולה לארץ ישראל ותוכלו לקבל תמורה נאותה יותר בעבור נכסיכם. בשבוע הקרוב ימתינו לכם מטוסים בשדה התעופה להטיס אתכם למולדת ההיסטורית שלכם. עלו והצילו את נפשכם ממוות".



מולא מתתיה חנוכה

דממה כבדה ירדה על בית הכנסת. לאחר רגע של תדהמה התנהל ויכוח נוקב בין באי בית הכנסת. לחלל נזרקו שאלות קשות – האם לנטוש בית, משפחה, פרנסה, בית כנסת ובית קברות בו קבורים יקיריהם. בקרב המתפללים היה גם סוכן של הקג"ב. הוא נפנף בידו מול פני ואמר בקולי קולות: "סוכן ציוני, המדינה שאתה מדבר בשמה היא מדינה גזענית. אתם הציונים מפלים לא רק בין עם לעם אלא גם בין יהודי ליהודי", אמר, "אתם רוצים להעלות יהודים לישראל כדי שימשו בשר תותחים למחרחרי המלחמה, המשמידים את אחינו, שוחרי החופש הפלסטינים". הייתי המום ונסער כאחד. אנו מסכנים חיינו. מגיעים ללוע הארי ומנסים להציל חיים. הסוכן הזה אומר דברי בלע ואיש אינו מונע בעדו. בראשי ריצד הפסוק 'מהרסייך ומחריבייך ממך יצאו'. חשתי כי פניי לזהטות. האם דברי הבלע האלה יפגעו בהצלת היהודים? לא השבתי לדובר מטוב ועד רע. סוף סוף הוא השתתק. חזרתי למקום מושבי בכותל המערבי, שאליו מכוונות תפילותיהם של יהודי המזרח. ידיי רעדו וברכיי כשלו. צעדתי בכבודות עד למקום מושבי. על השולחן שלפניי היה מונח הספר 'מקראות גדולות'. כדי להסיח דעתי מהמתחולל סביבי, עלעלתי בדפיו של הספר הישן ולא האמנתי למראה עיניי – מבין דפיו של הספר נשרה חוברת מיושנת, שגילתה סימני זיקנה מופלגים. הבטתי בה וחשתי כי בעוד רגע אתעלף. האם זה מחזה תעתועים בלב

"אתה חיוור מאוד, אפילו ירוק", אמר לי עמיתי ומזג לי כוס מים מן הקנקן. לפתע התקרב אלינו סוכן הקג"ב ולחש ברוסית: "גוספדין, אתה בוודאי כועס עליי ובצדק על ההתקפה החזיתית נגדך ונגד מדינת ישראל. נכון, אני סוכן בכיר של הקג"ב הטג'יקי. בעבר עבדתי בקג"ב הסובייטי. אמרתי מה שאמרתי בתוקף תפקידי. שולחיי מצפים ממני לאמירות כאלה, אם אני רוצה לשרוד. גם אני נמצא במעקב. תופתע לשמוע, אבל שלושת ילדיי ומשפחותיהם גרים מזה כמה שנים בשכונת שפירא בתל-אביב. מי יודע, אולי באחת הטיסות הקרובות שלכם לארץ תעלו גם אותי. אני אוהב את עם ישראל ואת מדינת ישראל. כל חיי הייתי קומוניסט ונאמן לקרמלין ולמנהיגי המפלגה. יום אחד הקומוניזם פשט רגל וחיי כאן מאז הם בסכנה מתמדת".

עולם הזוי וחסר היגיון. סלחתי לו אבל לא יכולתי לשאת את נוכחותו. 'ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא', שיננתי לעצמי פסוק ישן. לימים פגשתי אותו מטייל להנאתו בחוף ירושלים בטיילת של שפת הים בתל-אביב. הוא נעץ בי מבט של נץ מקצועי. היה נדמה לו שפניי מוכרות לו. הוא נעצר לשבריר שנייה, נעץ מבט נוסף. העמדתי פני ספינקס וחלפתי על פניו ללא אומר.

1

עלעלתי בעיתון הטג'יקי 'ג'מהורייאט' ונתקלתי במאמר אנטישמי הריף מפרי עטו של הסופר-המשורר הטג'יקי סטור טורסון. הוא האשים את היהודים, ישראל והציונות העולמית באסון שניחת על רוסיה הן במהפיכה והן בפרסטרואיקה. הוא ציין כי דוסטויבסקי צדק באומרו שצריך לסלק את היהודים. המהפכה שירתה את היהודים. כל המשרות נשלטות על-ידי היהודים. הוא כותב על הפעילות הציונית בשבעים מדינות בעולם והזכיר את החלטת האו"ם משנת 1975 לפיה הציונות היא גזענית. ברז'נייב צדק כשמנע את צאתם של היהודים והדיח אותם ממשרות רמות. הוא סיים את מאמרו במשפט הבא: "יהודי אמריקה אספו בשנת 1912 נשק וגייסו שכירי חרב כדי להרוג רוסים ולהסל את רוסיה. טרוצקי (לייב ברנשטיין) לימד במהפכת אוקטובר את הרוצחים ברוסיה לשפוך דם". נפגשתי עם מאיר חי בן נסים גבריאלוב, היסטוריון הקהילה, לשעבר עיתונאי מטעם ומרצה באוניברסיטה ללימודי הלשון והספרות של טג'יקיסטן. ביתו הגדול נמצא באזור מוגן צמוד לבית הסוהר המקומי, שבו גרו פעילי המפלגה הבכירים. לדבריו, יהודי טג'יקיסטן שרדו בשל עמדתם הנייטרלית. הם שמרו על יחסים מצוינים עם הקומוניסטים ועם הפונדמנטליסטים כאחד. לדעתו מטרותיו של האסלאם הפונדמנטליסטי הוא חיסול עולמי של הקומוניזם והקמת מדינת הלכה אסלאמית. הפונדמנטליסטים מתנגדים למגמות הפאן-טורקיות המתפשטות כיום במדינות מרכז

אסיה והם מעדיפים את הקשר העמוק עם איראן בשל העבר המשותף, השפה הקרובה והתמיכה המסיבית של איראן בתנועתם.

החלום הטג'יקי הוא החזרת סמרקנד ובוכרה לחיק האומה הטג'יקית. עד לפלישה הרוסית לאפגניסטן חיו בה כ-4 מיליון טג'יקים. במלחמה נהרגו רבים. הוא מאמין כי בבוא היום הטריטוריות הטג'יקיות שנכבשו על-ידי האפגנים יוחזרו לטג'יקיסטן והטג'יקים האפגנים יחזרו למולדתם טג'יקיסטן.

כמה חודשים לפני בואנו לדושנבה נרצה ראש הקהילה האשכנזית ומאז סגור בית הכנסת האשכנזי. בתום תפילת השבת ואכילת חמין, הוזמנתי לסייר במכוניתו של ראש הקהילה מחוץ לעיר ולנצל את שביתת הנשק הקצרה להתרענות. הנופים של אזור דושנבה יפים להפליא. מסביב לעיר נהרות שבהם זורמים מים צלולים. בדרכנו סיפר ראש הקהילה כי בדושנבה (1992) 5,500 בוכרים ו-1,500 אשכנזים. בית הכנסת הבוכרי פעיל בעוד האשכנזי סגור זה מכבר. הבוכרים רשומים במסמכים הרשמיים שלהם כ'ייבריי' [יהודים] ואשכנזים רשומים כ'רוסקי ייבריי' [יהודים רוסים]. יש יהודים אשכנזים הרשומים כרוסים. קבוצת האנוסים, המכונים 'צ'לה', רשומים כטג'יקים. הם חיים כיהודים ונישאים ביניהם. גם רב הקהילה אליושה עבד אל-רחמנוב הוא צאצא למשפחת אנוסים. חלק מן היהודים התבוללו ובעקבות המצב גילו את יהדותם וביקשו לעלות לארץ. באחד הבקרים יצאתי לבית העלמין יחד עם זוג צעיר, שתווי פניהם כשל רוסים. הם ביקשו לעלות לארץ כיהודים, אך לא היו בידיהם מסמכים כלשהם שיוכיחו את יהדותם. הם טענו כי סבא וסבתא שלהם קבורים בבית העלמין היהודי והם יראו לנו את הקברים. ליווה אותי שומר ראש חסון. לאחר סיור ממושך בין המצבות הציגו השניים בפניי קבר זוגי שלא היה רשום עליו דבר משום שהיה ריק. זוג הנוכלים לא ידע שיש יהודים שקונים חלקת קבר בחייהם ומקימים מצבה ורק לאחר מותם הצאצאים חורתים את שמות הנפטרים על המצבה. הבטחתי להם שנעיין בבקשתם. היו נוכלים מתוחכמים יותר, שהקימו בן לילה 'קבר אבות' עם מצבה. כשהגעתי למקום מצאתי עדיין את שקי המלט פזורים בשטח והטיט עדיין טרי. מצאנו מסמכים מזויפים שבעזרת חומרים כימיים הצליחו למחוק את השם המקורי ולהוסיף את שמותיהם. בעוד אנו מטפלים בהעלאת היהודים לארץ, יצא דרך ההרים מישה סזנייב, שעמד בראש אגודת 'חברים' לטשקנט – מרחק של

475 ק"מ. בטשקנט הוא נפגש עם עורכת דין יהודיה מארה"ב והגיש לה שש מאות בקשות של יהודים המבקשים להגר מדושנבה לאמריקה. כשחזר לדושנבה מכוניתו היתה מחוררת מכדורים אך הוא נותר ללא פגע. הוזמנתי לפורום של הנהלת 'חברים' כדי לדון בבעיות השעה הבערות של הקהילה.

לפתע פרצו לבית הכנסת יהודים אחוזי היסטריה. התברר כי בלילה עלו באש מאות ארגזי מטען של העולים, שהיו מאוחסנים במחסני המכס לקראת העברתם לישראל. חלק מן היהודים ביקשו להתחכם וטמנו את אוצרותיהם בין הדפנות הכפולים של הארגזים. אין מי שיפצה אותם על רכושם שעליו עמלו הם ואבותיהם כל חייהם. רבים נותרו בחוסר כל. הם פחדו לצאת למחסני המכס לזהות את שרידי רכושם מחשש שהמאפיה המקומית תחסל אותם. הם התחננו שמשלחת של הקהילה תצא למקום ותצלם את הארגזים השרופים. מישהו הביא את העיתון המקומי 'וֶצ'רְנִי דוּשְנֵבָה', שבו נכתב כי בלילה שבין 6 ל-7 בנובמבר 1992 התפוצצו שתי פצצות, שכילו רכוש ומסמכים באזור המטענים. לא ידוע מי אחראי למעשה.

מישה קימייגרוב מתלבט מה לעשות עם ארבעת בתיו המפוארים. הוא נשאר לשמור עליהם, אשתו וילדיו כבר עלו לארץ. הוא מציע למכור וילה יפהפיה ב-5,000 \$ ואין קונה. בשידורים אנטי מוסלמיים הואשמו השהידים בחטיפת נערות מן הפלג היריב ובמכירתן לאפגניסטן תמורת כלי נשק ו"בנשק הזה הם הורגים את הורי הבנות".

באחד הימים הותקף ארקדי בן רבי חי פנחסוב. הוא נשדד על-ידי נושאי נשק, שלקחו את כל כספו ואת רכבו. הם הכו אותו אך לא ירו בו משום שחשבו שהוא מוסלמי. בליל ראש השנה האזרחית 1993 נכנסו כמה אנשי מליציה חמושים לביתו של היהודי יורי מרחוב צ'קוב, הלמו על ראשו בקת של קלצ'ניקוב ובזזו את כל תכולת ביתו. יורי אושפז במצב קשה בבית-חולים.

בשבת פסקה האש. השוק החל לפעול כאילו לא קרה דבר. עשרות יהודים באו לשוק כדי למכור את מטלטליהם לפני עלייתם לארץ. תורים ארוכים ללחם. בעלי

זרוע קנו כמויות גדולות מחשש למחסור. אנשי אחת המליציות פתחו לפתע באש מעל ראשי העומדים בתור כדי להשתלט על הלחם. עד מהרה סגרו הזבנים את דוכניהם כשהתקרבו למקום אנשי מליציות ובזזו את הסחורה. ליהודים לא חסר דבר. במזווה שמתחת לריצפת הבית שפע של קמח, שימורי בשר ודגים, פירות וירקות.

משמר הנשיא איים להרעיש את העיר בטילי 'גראד' אם לא תצוין המהפכה ב-7 בנובמבר. הפונדמנטליסטים מוכנים שהעיר תיחרב כליל ובלבד שלא תצוין המהפכה. בשכונות השונות הוקמו מתרסים והגברים התנדבו לשמור במיתרסים עם נשקם האישי. הם הדליקו מדורות בכל מחסום כדי להתגבר על הקור העז.

בשדות הרקיבו 5 מיליון טון כותנה משום שלא היה מי שיקטוף את היבולים. כלכלתה של טג'יקיסטן תלויה בעיקר בכותנה. לרגע של נחמה זכו תושבי העיר כשנחתו חמישה מטוסי בואינג ובהם סיוע אמריקאי, בריטי, איראני, אוסטרי וגרמני. הסיוע כלל תרופות, מזון, בגדים ומצרכים חיוניים. האם המליציות ישלטו על הסיוע?

יא

מהר מן המצופה נפגשנו עם מפקד הפלנגות האורגוטי מחמד איסמעיל, גבר מוצק, לבוש בגדים מנומרים ונושא קלצ'ניקוב. על פיו יישק דבר. פיקודיו וכל מי שבא במחיצתו נהגו בו כבוד של פחד. כולם כנועים, שפופים ומבטם נעוץ ברצפה כשהם מדברים איתו. מוצאם של האורגוטים מן העיירה אורגוט, כארבעים קילומטרים מזרחית לסמרקנד, לא הרחק מהגבול הטג'יקי. בעברם היו זרטוסטרים, עובדי פולחן האש, קודם שקיבלו עליהם את עול האיסלאם. הם ידועים כמבריחי סמים מן השדות המוריקים של אפגניסטן.

"ראיתי אתכם בשדה התעופה כשנחת מטוסכם. נראיתם מבוהלים. יש לנו כבוד לכל אדם ובמיוחד לזרים, אלא אם כן יש לנו סיבות טובות אחרות. אתם מייצגים מדינה קטנה ואמיצה הקולטת יהודים מכל העולם. אנחנו מקנאים בכם. 20% מן הטג'יקים בלבד חיים במולדתם. כל השאר מפוזרים בעולם. כל כובש קרע

נתחים מארצנו – האזבקים, האפגנים, הסינים. גרועים מכולם היו הרוסים שחילקו את אדמתנו לעמים השכנים. כשישור שלום אצלנו נזמין את כל בני של טג'יקיסטן לחזור למולדת.

המשרת האישי של מחמד איסמעיל הגיש לנו צ'ייניק חרסינה ופיילוצ'קות. מחמד איסמעיל, כדרכו של מארח טוב, מילא פיילוצ'קה בתה ירוק ושפך את תוכנה על הריצפה כסגולה לגירוש שדים ורוחות. לאחר מכן חזר ומילא את הספל שלוש פעמים והחזיר את תוכנו לקומקום. "כך אני מעורר את הארומה של התה", אמר מפקד הפלנגות. עד מהרה עמד באוויר ריח טוב של תה חריף. מחמד איסמעיל מזג שלישי ספל תה ואמר: "ספל מלא עד גדותיו, משמעו כי לבך מלא על האורח ואתה מבקש שישתה ויסתלק. אתם אורחים יקרים ואני נוהג בכם מנהג של הכנסת אורחים. אחד מקסמי האירוח הוא לשוב ולמזוג תה עד שאורח יניח את כף ידו על הספל. במה אוכל לעזור לכם אורחיי הנכבדים?"

"אנו מבקשים שתכריז על הפסקת אש כל לילה בין עשר לשתיים אחרי חצות. בשעות הללו אנו רוצים להנחית מטוסים חכורים ולהעלות יהודים לישראל".
 "זו בקשה שאינה מתקבלת על הדעת. הימים ימי מלחמה. איננו רוצים להיפרד מן היהודים הממלאים תפקידים מרכזיים בחיינו. יש לי חברים יהודים ואינני רוצה להיפרד מהם".

"אבי עליו השלום היה איש חכם ונהג לומר כי לכל דבר בחיים יש מחיר, אפילו לפרידה מחברים טובים", אמרתי בטג'יקית.

"אביך המרוחם באמת היה איש חכם", גלגל מחמד איסמעיל את קצות שפמו, "כמה חבל שאביך לא הזכיר את צבע המחיר".

"דווקא כן. אבי אהב שדות ירוקים ועוד יותר ניירות ירוקים עם דיוקן של נשיא אמריקאי המצהיר על אמונתו באללה".

"זה מוצא חן בעיניי. ניירות ירוקים עושים טוב בעיניים. בעיקר אם הם חדשים, יפים ובכמות גדולה במיוחד". הנהנו בראשינו ולחצנו ידיים.

"עכשיו אפשר להרים כוסיות וודקה לחיי הידידות הנרקמת בין טג'יקיסטן לישראל. רק אל תספרו לאיש שמפקד הפלנגה האורגוטית מרטיב את הגרון

הצרוד שלו במשקה השקוף הזה. אני שותה וודקה רק מטעמי בריאות. המשקה הזה הורג לי את כל המיקרובים".

מדי לילה נחת בשדה התעופה מטוס חכור. המוכסים חככו ידיים עם כל מזוודה שבדקו את קרביה. בכל דרך ניסו לאמץ לעצמם פריטים מתכולת המזוודות. ככל שקרב מועד חידוש האש, היינו לחוצים וביקשנו מן המוכסים לסיים את תרגילי ההשהיה. הוויתור למוכסים גדל ככל שהתקרב המועד. מחמד איסמעיל חיך מתחת לשפמו ולפי בקשתנו תיווך בין העולים למוכסים כשהוא נוטל לעצמו אחוזים הגונים מהשלל. נשמנו לרווחה כשאחרון העולים ומטענו עלה על סיפון המטוס. כבש המטוס הורם, הדלתות ננעלו והמטוס האיץ את ריצתו על המסלול. עוד רגע קט והמטוס המריא אל תוך הלילה. אורותיו הלכו ורחקו לעבר האופק. כמו בתזמור נכון, ניתן האות וצרורות של מקלע כבד נורו אל השמים המכוכבים בממטרים של זרחן. עוד מאתיים יהודים רחקו מרעש הטנקים, הכדורים, הטילים והפגזים. המטוס עמדו לנחות בארץ בעוד כחמש שעות.

יא

הלילה לאחר המראת המטוס, התקרב אליי מחמד איסמעיל, חיך חיוך רחב ואמר: "אנחנו ידידים טובים הלא כן?! אשמח אם תבוא לביתי מחר בשעה שלוש אחר הצהרים לטקס מילה שנערוך לבננו רסטום בן השלוש".

"טקס מילה תחת אש?", שאלתי.

"אל דאגה, היום תהיה הפסקת אש. אתה תהיה אורח הכבוד שלי".

היה ברור לי שלא אוכל לדחות את ההזמנה הנדיבה. זאת הזדמנות נדירה לחזק את קשרינו עם מפקד הפלנגה האורגוטית ולהתיידד גם עם כמה אנשי מפתח". השמועה על הפסקת אש שמחה את תושבי העיר. באורח פלא השוק התמלא מוכרים וקונים. המוצרים על מדפי החנויות היו עלובים. מאות בקבוקים של מים מינרלים מוגזים, שהעלו עובש. מצרכי היסוד הוסתרו מתחת לדלפקים. תור ארוך ללחם. יריות באוויר מעל ראשי העומדים בתור בניסיון להשליט סדר. עשרות יהודים הגיעו לשוק והציעו חפצים שאותם לא ייקחו עמם לארץ. כמו מכת ברק חלפה שמועה שמליציות חמושות בוזזות את החנויות והדוכנים. תוך

דקות אחדות נסגרו החנויות והדוכנים. הקהל שמילא את השוק נס על נפשו. יהודים מבקשים את עזרתנו הדחופה. בעיר מהלכות שמועות שכל הלוחמים - המאפיה הטג'יקית, הדמוקרטים, הקומוניסטים והמוג'הדין המוסלמים עשו יד אחת והם מנהלים בדחיפות רישום של היהודים בדושנבה ומקומות מגוריהם. החרדה בקרב היהודים הייתה רבה. אחרוני המהססים הבינו שהשעה דוחקת והאיצו בנו לעלות אותם למטוסים.

יב

הנהג שלי הזהיר אותי שלא להביא מתנה לטקס המילה. לא מקובל אצלנו שאורח כבוד מביא מתנות. אם תביא מתנה תעליב את בעל הבית וכידוע את מחמד איסמעיל אסור להעליב. התוצאות יהיו חמורות מאוד. נקי ומצוחצח, חנוט בחליפה וענוב בעניבה, הופעתי בביתו המפואר של המארח בשכונה האורגוטית של דושנבה. בית ענק שצמודה לו חצר רחבת ידיים. בגלים של שלוש מאות אורחים בכל פעם נערכה החגיגה, שהחלה בבוקר ונמשכה עד לשעות הערב. מחמד איסמעיל הציג אותי בפני אורחים כאורח אישי שלו שהגיע מאל קודס ומבית אל-מקדאס. עוד הבוקר היה לבוש בגדים מנומרים ובידו קלאץ', עתה היה לבוש חליפת פסים מיושנת מתקופת היובש בשיקגו. נראה עליו שבעוד רגע ישלוף מתוך הז'קט תת מקלע וירסס את כולנו כמו בסרטי הפעולה על המאפיה. "בוא תכיר את האורחים הנכבדים שלי. מחמד הפגיש אותי תחילה עם נאמני הדת הלבושים ג'ומה מסורתית ומטפחת צבעונית, בצורת משולש, קשורה למותנם. לראשם כובע לבד שחור. הם ישבו על ספסלי עץ ואכלו בכפות ידיהם מצלחות משותפות. במיומנות רבה כדררו את האורז והבקיעו אל פיותיהם את הכדור השמנוני. הם קיבלו אותי במאור פנים ונעמדו כאיש אחד והמואזין פתח ב'בסמללה אל רחמן אלרחים'. מכאן הוביל אותי להרמון הנשים הסואן. הנשים שהיוו את רוב האורחים ישבו שלובות רגליים על השטיחים לבושות משי וסטין צבעוניים. כמה מהן שרו ורקדו לצלילי חליל ותוף 'דויירה'. ההפרדה בין המינים הייתה מוחלטת. חשתי את עצמי כאורח בהרמונו של החליף הרון אל-ראשיד.

הנשים, זעירות מימדים, פערו עיניים תמהות על המארח והאורח וחייכו חיך מבויש מלא שיני זהב. הייתי הגבר היחיד שהורשה להיכנס לחצר הנשים. חזרנו אל האגף המרכזי. אל שולחנות ארוכים הסבו שותי האלכוהול בפומבי, המסוגלים לדקלם מתוך הקוראן ובה בעת ללגום וודקה. "אנו המוסלמים של מרכז אסיה הסובייטית לעולם לא נוכל להיות מוסלמים אדוקים, כי נמשיך לצרוך וודקה שבלעדיו אין לנו חיים", הסביר לי שר התרבות וההסברה. המארח הציג אותי כדיפלומט ישראלי חובב התרבות הטג'יקית וביקש שאשא דברי ברכה לחתן השמחה הכואב, ילד בן שלוש, שהסתובב בין האורחים, לבוש בגלימת משי סגולה מוזהבת של אחשוורוש, לראשו כתר מלכות ובידו שרביט ואיבר מינו החבוש יוצא ממחבואו להכריז שיש סיבה למסיבה. כאורגוטי נאמן וכבנו של מפקד הפלנגות נהג הילד באיפוק רב למרות הכאב העז שעיוות את פניו. נאמתי בטג'יקית. הרעפתי שבחים על בעל הבית ומשפחתו ועל העם הטג'יקי שתרבותו נצחית והיא מופת לכל באי עולם. שר התרבות הטג'יקי לחץ את ידי והמארח מחמד איסמעיל חיבק אותי עד שהתפוקקו עצמותיי. "הטג'יקית שלך מוצאת חן בעיניי. אדם חי אדם לחופי הים התיכון ומגלה עניין בתרבות שלנו שלפני מאות שנים ידעה ימים טובים. בבוא היום, כשאהיה ראש הממשלה, אזמין אותך לכהן בממשלתי".

הכנת הפלוב הוא מומחיותם של הגברים. שוחטים טלה וממיסים את האלייה בסיר ברזל ענק ומוסיפים אורז, בשר טלה, אורז, גזר צהוב, גרגרי חומוס ותבלין 'זירה'. מצאתי את עצמי במצב מגוחך – אוכל בצלחת אליפטית עם סכין ומזלג ושותפי לצלחת, כבוד שר התרבות, מכדרר את האורז השמנוני בכף ידו ומשלח את כדורי האורז בזה אחר זה בזריזות אל הלוע הפעור שלו. שר התרבות שהבחין במבטוי הסקרניים הסביר: "שלא תחשוב שבארצנו לא שמענו על סכין ומזלג. איננו מבינים איך אצלכם במערב מכניסים לפה כלי מתכת ומאבדים את הנאת האכילה הטבעית".

כשנפרדנו לשלום מן המארח אמר לי נהג ה'לאדה' שלי: "טוב עשית שלא הענקת מתנה למארח. בנאום שלך הבאת כבוד גדול למארח. היום קנית את ליבו של איש קשוח, שבעיניו אין ערך לחיי אדם. זכית לידיד אמת, שיגן עליך גם במחיר חייו.

סמוך לחצות הגעתי לשדה התעופה כדי ללוות מטוס נוסף בדרכו לארץ. מחמד איסמעיל הופיע במדים מנומרים וקלץ' בידו. הוא קרץ לי ושיגר חיוך של ידידות מתחת לשפמו. למראה המטוס הממריא לשחקים, הוא סינן במפתיע מבין שיניו אמירה פואטית מפתיעה: "היהודים של דושנבה חיים כאן בין ייאוש לתקווה – הטנקים וכלי ההשמדה הם קולות הייאוש - מטוס הסילון בדרכו לחופש הוא קול התקווה".